

YENİ "KÖROĞLU" METİNLERİ VE ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN KÖROĞLUŞÜNASLIĞINDA METOT ARAYIŞLARI

New Texts of Koroghlu Epos and Method Searches in Modern
Azerbaijan Koroghlostudy

Aynur Aydınkızı İBRAHİMOVA*

Özet: Son yıllarda yayımlanan "Koroğlu" metinlerinden özellikle seçilmiş olanlara Paris ve Tiflis nüshaları İ. Abbaslı ve B. Abdulla'nın arşiv materyallerinin tam kapsadığı yayınlar, A. Nebiyev'in Şirvan aşıklarından topladığı nüshalar, E. Memmedli'nin Borçalıdan topladığı nüshalar, Ə. Şamilov'un hazırladığı Ə. Kamali varyantının bunlara ait ede biliriz. 2004 yılında "Koroğlu" destanının Jorj Sand tercümesi M. Abdullayeva ve A. Vekilova tarafından Azerbaycan dilinde yayımlanmıştır. Mektelede yeni "Koroğlu" metinleri ve bu metinler üzerine uygulanan yöntemler araştırılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Destan, Koroğlu, Yeni Metinler.

Abstact: In the article the investigations carried out new texts Koroghlu epos. Azerbaijan Koroghlostudy are looked through F. Namazova, Z. Hasanov, J. nagiyev, I. Sadigov and other thoughts about the history and genesis or the epos axplanied.

Key words: Azerbaycan, Epos, Koroghlu, New Texts

1990- 2000 yıllar koroğlusuşünaslığını niteleyen en önemli özelliklerden biri eski araştırma yöntemlerinden farklı metot arayışları ve yeni usüllerin ortaya çıkması ile nitelendiriliyor.

Bunun sebebi bir tarafta Sovyet İttifakı döneminde burjua nazariyeleri ve metodları gibi yasaklanmış ilmi araştırma yöntemlerinden kullanım serbestliyinin yaranması, diğer taraftan önceleri dikkata alınmayan ve ya belli olmayan belli sayıda yeni "Koroğlu" varyantlarının ve metinlerinin ortaya çıkmasıydı.

Son yıllarda yayımlanan "Koroğlu" metinlerinden özellikle seçilmiş olanlara Paris ve Tiflis nüshaları İ. Abbaslı ve B. Abdulla'nın arşiv materyallerinin tam kapsadığı yayınlar, A. Nebiyev'in Şirvan aşıklarından topladığı nüshalar, E.

* Folklor Enstitüsü

Memmedli`nin Borçalıdan topladığı nüshalar, Ə. Şamilov`un hazırladığı Ə. Kamali varyantının bunlara ait ede biliriz. 2004 yılında “Koroğlu” destanının Jorj Sand tercümesi M. Abdullayeva ve A. Vekilova tarafından Azerbaycan dilinde yayımlanmıştır.

Paris ve Tiflis nüshalarından ilk bölümde geniş bahs ettik. Elhan Memmedli`nin toplayıp “Kobustan” dergisinde yayımladığı iki varyant sonradan İ. Abbasov ve B. Abdulla`nın hazırladığı kitaba dahil edildi. “Koroğlunun Şirvan seferi” isimli daha bir metin S. Qeniyeve tarafından toplanarak “Azerbaycan folkloru antologiyası”nın “Şirvan folkoru” sayısında yayımlanmıştır.

“Koroğlunun İsrafil Abbaslı ve Behlül Abdullayev`in tertibatıyla 2000 (rus dillinde) ve 2005 yılında (Azerbaycan dilinde) yayımlanan nüshası Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami adına Edebiyat Enstitütüsünün Folklor arşivinde folklor elyazmalar esasında hazırlanmıştır (1). Bu yayında 25 varyant özeti yer almıştır:

1. Alı kişi. Söyleyeni Aşık Ali, toplayanı H. Elizade;
2. Koroğlu ile Deli Hasan. Söyleyeni Aşık Hasanbala, toplayanı E.H. Tahirov;
3. Koroğlunun İstanbul seferi. Söyleyeni Aşık Abbas, toplayanı H. Elizade;
4. Aşık Cünun. Söyleyeni Aşık Alı. Toplayan H. Elizade;
5. Koroğlunun Türkman seferi. Söyleyeni Aşık Alı, toplayanı H. Elizade;
6. Demircioğlunun erzurum seferi. Söyleyeni Aşık Mirze, toplayanı H. Elizade;
7. Koroğlunun Erzurum seferi. Söyleyeni Aşık İbrahim Qaraoğlu, toplayanı H. Elizade;
8. Durna teli. Söyleyeni Aşık İsrafil, toplayanı H. Elizade;
9. Koroğlunun Rum seferi. Söyleyeni Aşık İbrahim Qaraoğlu, toplayanı H. Əlizade;
10. Koroğlu ile Bolu bey. Söyleyeni Aşık Sadık, toplayanı H. Elizade;
11. Hemzenin Qıratı aparması. Söyleyeni Aşık Qoca, toplayanı H. Elizade;
12. Koroğlu ile Arap Reyhan. Söyleyicisi ve toplayıcısı bilinmiyor;
13. Koroğlu ile Aypar. Söyleyeni Aşık Cahandır, toplayanı E. H. Tahirov;
14. Koroğlunun Beyazid seferi. Söyleyeni Aşık Ali, toplayanı H. Elizade;

15. Kulun kaçması. Söyleyeni Aşık Mehdi Nesipoğlu, toplayanı bilinmiyor;
16. Ağcaquzu. Söyleyeni Aşık Aslan Kosalı, toplayan E. Memmedli;
17. Perzad xanımın Çenlibele gitmeyi. Söyleyeni Aşık Aslan Kosalı, toplayanı E. Memmedli;
18. Mahru hanımın Çenlibele gitmeyi. Söyleyeni Aşık Hüseyin Cavan, toplayanı M. Hekimov;
19. Koroğlu ile Beyler. Söyleyeni Aliş Samed, toplayanı E. H. Tahirov;
20. Koroğlunun Ballica seferi. Söyleyeni Aşık Muxtar, toplayanı H. Elizade;
21. Koroğlunun Derbent seferi. Söyleyeni Aşık Veli, toplayanı H. Elizade;
22. Zernişan hanımın Çenlibele gelmeyi. Söyleyeni Aşık Hüseyin Saraçlı, toplayanı M. Hekimov;
23. Hasan paşanın Çenlibele gitmeyi. Söyleyeni ve toplayıcısı bilinmiyor;
24. Mercan hanımın Çenlibele gitmeyi. Söyleyeni Abbas İman oğlu Veliyev, toplayanı Eli Qurbanov;
25. Koroğlunun ihtiyarlığı. Söyleyeni Aşık Muhammed, toplayanı H. Elizade;

Arşivin tasviri esasında hazırlanmış yayında toplanmış nüshalar çeşitli yıllarda (1932-1991 yıllar arasında) Azerbaycan`ın farklı bölgelerinde (Qazak, Deveçi, Bakü, Tovuz, Borçalı, Gence, Goranboy, Kelbecer, Ordubad) kayda alınmıştır.

Destanın aşık repertuarından tam halde yazıya alınması ve yayının sonraki merhalesi folklorşünas A. Nebiyev`in ismi ile ilgilidir. O, bu işe 1964 yılında başlamış, hayatının yirmi yıla yakın bir dönemini destanın toplanmasına adanmıştır. A. Nebiyev topladığı nüshaları önce tek tek çeşitli dergilerde, sonra kendisinin yayına hazırladığı "Azerbaycan destanları" kitabında yayımlamıştır. 1999 yılında "Koroğlu" nun Veli Hulufu yayını geniş ön söz ve şerhlerle tekrar yayına hazırlamıştır. Nihayet, A. Nebiyev topladığı malzemeler esasında 2003 yılında büyük hacimli "Koroğlu" metnini yayımlamıştır (2). Bu "Varyantın en önemli özelliği onun sözlü olarak diyalekte yazıya alınması, aşığın diline destan özetinin ananevi yapısının dokunulmamasıdır". Tertipçi nesre yazdığı ön sözünde kolların çoğunu Azerbaycan`nın kuzey bölgelerinden kayda alınmıştır. A. Nebiyev`in nesri "Koroğlu" 20 kolunu ihata ediyor.

1. Rövşen, söyleyeni Derbentli Aşık Veli Alaliyev;
2. Köroğlunun İrevan`a gitmesi, söyleyeni Aşık Mehemed;
3. Köroğlunun Nigar hanım, söyleyeni Aşık Veli;
4. Telli hanım, söyleyeni Aşık Gülbala Heşimov;
5. Köroğlunun Derbent seferi, söyleyeni Derbentli Aşık Utul;
6. Eyvaz`ın Çenlibel`e gitmesi, söyleyeni Derbentli Aşık Yehya Ağabeyov;
7. Köroğlunun Bağdad`a gitmesi, söyleyeni Derbentli Aşık Yehya Ağabeyov;
8. Giziroğlu Mustafa beyin Çenlibele gelmesi, söyleyeni H. Balayev;
9. Kıratın oğurlanması, söyleyeni Aşık Veli;
10. Mehbub hanımın Çenlibel`e gelmesi, söyleyeni Aşık Mehemed;
11. Misri kılıncın oğurlanması, söyleyeni aşık Yarbaba Mehemedov;
12. Benövşe hanımın Çenlibel`e gelmesi, söyleyeni Aşık Gülbala;
13. Köroğlunun Beyazide gitmesi, söyleyeni Aşık Gülbala;
14. Köroğlunun Ballicaya gitmesi, söyleyeni Aşık Yarbaba;
15. Köroğlunun Bolubeg, söyleyeni deveçili Aşık Hasanbala (kolu 1939 yılda E. Tahirov yazıya geçirmiş);
16. Köroğlunun Arap Reyhan, söyleyeni Aşık Yahya;
17. Karacaoğlanın Çenlibel`e gelmesi, söyleyeni Aşık Utul;
18. Kıratın Hasan paşanı öldürmesi, söyleyeni Aşık Veli;
19. Köroğlunun ölümü, söyleyeni Aşık Veli;
20. Köroğlunun Türküstana gitmesi, söyleyeni Aşık Hamdulla (kolu 1964 yılında A. Hasiyev yazıya geçirmiş).

Bu yayında başka varyantlarda karşılaşmadığımız bir çok kollar, olaylar ve karakterler dikkati çekiyor. Özellikle Köroğlunun anne ve babası hakkında daha çok bilgi verilmesi (“Rövşen kolu”), Misri kılıncın oğurlanması, Şahbendiyar, Gülümleyle, Hoca Mahmud, Karacaoğlan ve benzeri karakterler ilgi doğuruyor. “Köroğlu”nun Paris nüshasında İrevan padişahı gibi hatırlanan Hüseyinali han burada

daha aktif bir karakter olarak kendini gösteriyor. İstanbul hotkarı ise Selimdir. Eserin orjinal bir sonlukla bitiyor: ihtiyarlanmış Koroğlu, vefalı Kırat ve Nigar hanım Beyaz kayadan kendilerini atıyorlar. Koroğlunun cenazesi kayboluyor.

"Koroğlu" kollarının toplanması, yeni versiyonlarının bulunması ve yayını 1990 – 2000 yıllarına kadar devam etmiştir. 1996 yılında Ali Kurban kendisinin topladığı iki kolu – "Keçel Hamzanın Kıratı aparması" ve "Koroğlunun Gubaya seferi" kitap şeklinde yayımlamıştır. Ama bu varyant ün kazanmamış tetkiklere dahil edilmemiştir.

Ali Kemalî arşivinde saklanan İrevan türklerinden – Azerbaycan`lılardan toplanmış bir varyant hakkında Ali Şamil bilgi vermiş ve bu konuda bir kaç makale yazmış ve bir kolunuda "Dede Korkut" dergisinde yayımlamıştır. Sonra Ali Şamil aynı varyantları tam bir kitap haline getirmiş ve 2009 yılında kitap halinde yayımlamıştır (3).

Ali Kemalî'nin topladığı metin dil ve üslup özelliklerinden başka farklı olaylara da yer vermiştir. Burada Arap Reyhan`nın ve Mustafa beyin de biyografilerine, Koroğluyla Eyvaz`ın akraba olduklarına dikkat çekmiştir. Bu kolda Koroğlunun ebevyenleri Azerbaycan kollarında olduğu gibi alt tabakanın değil üst tabakanın insanlarıdır. Böyleki Rövsen`nin yılki oğlu değil tanınmış bir ailenin çocuğudur, onun babası Ali han Hoca Mirze`nin ve Rum geyserinin kızı Selbi hanımın oğludur.

Ali Kamalî'nin arşivinden hazırlanmış olan kitap onun Gazvin`nin İpek köyünden olan Aşık Elekber Zebulla oğlu Kurbanî'den yazıya aldığı sekiz "Koroğlu" kolundan başka yayına hazırladığı daha iki ve siparişle kaleme aldığı ve ya toplattırdığı altı mustakil destan metnini oluşturuyor.

Bu varyantı 2009 yıl yayına easen araştırmacılar ve bilim adamları için göz önünde tutulmuş ve bu sebepten tüm lehçe ve üslup özellikleri korunmuştur. Yayında kolların isimleri aşık geleneğine uygun yapılmıştır:

1. Bu Koroğlunun Çemlibele gelmegidi ve Arap Reyhan`ı görmegidi;
2. Bu koroğlunun deöğirmanda Kratı Hamzaya vermegi ve onu geri almağıdır
3. Bu koroğlunun Nigar seferiydiki gitti nigarı getirdi
4. Bu koroğlununEyvaz desatanydı kı gitti Eyvaz`ı getirdi
5. Bu körolunun Demirçioğlu seferiydi ve arz eledim

6. Bu Eyvaz`ın durna seferinin dastanıydı ki arz edelim
7. Bu da Eyvaz`ın Türkmene getmegidi ve anne babasının düğüne davet etmegidi
8. Bu destan Köroğlunun Bolu Serdarı aramağdı
9. Dastani Köroğlu ve Nigar hanım
10. Bu destan aşık Cünun`nun kaçması dastanı
11. Köroğlu`nun Türkmen`e seferi
12. Eyvaz`ın durna getirmeye gitmesi
13. Köroğlunun Silat seferi
14. Köroğlu`nun Serdar paşa dastanı
15. Aşık Cünun`nun Çemlibelden kaçması
16. Köroğlunun Türkmen seferi

Şunu da söyleyelim ki son iki kol (“Aşık Cünunun Çemlibelden kaçması” ve “Köroğlunun Türkmene seferi”) E. Kamali`nin siparişe kaleme aldırıldığı malzemeler esasında yayına hazırladığı kollardır ve bu sebepten kitapta farklı şekilde iki defa verilmiştir. Aşık Elekber`den yazıya alınmış kollar mazmunca siparişe toplanmış ve ya yazıya alınmış metinlerle tekrarlanmıştır.

Bu varyantın geniş tetkiki ilerde yapılacaktır ve E. Kamali`nin topladığı “Köroğlu” dastanı folklor örneği gibi yerini bulacaktır.

2009 yılında ilk defa yayımlanmış olan daha bir “Köroğlu” versiyonu hakkında bilgi vermemiz lazım. Bu varyant yazıya alınması hakkında 1935 yılında “Edebiyat” gazetesinde bilgi verilmiş “Köroğlu”nun Kırım – Tatar versiyonudur. Bakü`de Yakup Zeki tarafından İvan Çobanoğlu Çobanov`dan (gazetede soyadı Çıbanov gibi çıkmış – A. İ) yazıya alınmış destan 74 yıl Azerbaycan Milli İlimler Akademisi M. Fuzuli adına Elyazmalar Entitüsünün arşivinde kaldıktan sonra Folklor Enstitüsünün araştırmacısı İlgar Kasimov tarafından yayına hazırlanmış ve Simferopolda yayımlanmıştır.

Belli olduğu gibi metod yunanca “yol” manasındaki “metodos” kelimesindedir, amaca ulaşmak demektir. Sovyet edebiyatçılarına göre edebi metod önem taşıyor. Bunu da söyleyelim ki bedii eserle onu yazanın fikirleri arasında bir ilişki var ve araştırmacılarında görevi bu ilişkiyi ortaya çıkarmaktır.

1999 – 2000 yıllar "Koroğlu" ile ilgili araştırmalarda karşılaştırılmalı tipoloji araştırmasına daha çok önem verilmiştir. Bunun bariz örnekleri Mahmut Allahmanlı ve Kudret Umudov`un yazılarıdır.

1990 yıllarında Azerbaycan koroğlusuşünaslığında ilk defa morfoloji tahlil metodu esasında tez yazmıştır. Ama şunu da söylememiz lazım ki "Koroğlu" destanı morfoloji tahlil metodunun tatbiki deneyine folklorşünaslığımızda hala 1980 yıllarında karşılaşıyoruz. Bahs ettiğimiz tetkikat Asif Hacıyev`in 1981 yılında yayımlanmış "Koroğlu" morfolojisi ile ilgili makalesi folklorşünaslığımızda destan türünün morfoloji yapısı alanında başarılarla değer bir yazıdır (4, 23 - 25). Aynı makalede araştırmacı destanın kol – özeti esasında 7 fonksiyon ve 27durum belirleyerek onları alfabeye göre sıralamış, "Koroğlu" kollarının A+B+V+Q+J+D+S şeklindeki biçimini almıştır (4, 24) Burada:

A – tehlikeni

B – Tehlikenin belli olmasını

V – Olay yerini

Q – Tehlikeni yok etme

J – Kahranmanın duşmanla karşılaşmasını

D – Tehlikeni yok etme metodu

S – sonraki gelişmeleri işaretleiyor.

Azerbaycan folklorşünaslığı için yeni araştırma metotlarından biri olan yapı araştırma metodunun tetbiki dünya ilminde geniş araştırılmasına rağmen Azerbaycan folklorşünaslığında 19. yy. sonu 20. yy. başlarında başlanılmıştır. . Bu araştırmalar içerisinde A. Halilov`un, E. Abbasov`un, S. Rzasoyun "Koroğlu" destanı ile ilgili araştırmaları dahil edilebilir.

Yapı özelliklerinde göre farklılık arz eden Ağaverdi Halilov`un koroğlusuşünaslık alanındaki faaliyeti geniş olmasada konseptuallık özelliği ile dikkat çekiyor. A. Halilov bir kaç varyantını yayına hazırlamıştır. O, Musayeva Hayrı Hankişi kızından yazıya alınmış "Koroğlu şirvan seferi" 2003 yılında "Dede Korkut" dergisinde yayımlamıştır.

A. Halilov`un bir yıl sonra destanın Tatar – tabor versiyonunu aynı dergide Azerbaycan diline çevirerek (orjinal metin de verilmiştir) geniş makale ile ön sözle yayımlamıştır (5, 136-151). Bu makalede karşılıklı tahlille beraber "Koroğlu"nun yapı

semantikas ı ile ilgili örnekler verilmiştir. A. Halilov`a göre “Köroğlu” alanına dahil olan metinler içerisinde en önemli yere sahip olan Azerbaycan “Köroğlu” sudur. Bunu sebebi yazara göre ilk önce “Köroğlu” mifinin Oğuz kökenli olması ile ilgilidir.

Elçin Abbasov`un 2007 yılında yazdığı tezi “Köroğlu” destanının poetikasını Paris nüshası esasında öğrenilmesine adanıştır (6). Belli olduğu gibi “Köroğlu” destanının Paris nüshası 19. yy. dan Avrupa dillerine tercüme edilmiş, yayımlanmış ve büyük n kazanmıştır. Araştırmada “Köroğlu” konusunda yazılmış diğer araştırmalardan farklı olarak destanın yapısı katları, sintagmatik ve paradigmatik aspektleri, sinxoriya ve diaxroniya uyumu öğrenilmiş, mantiki – semiotik invariant frmller belli edilmiştir.

Araştırmacı yazıyor ki, “Köroğlu” destanı türk – oğuz destanının aralıksız devamı sonucunda bir halka olmakla beraber eski modelleri direk ve ya dolayısıyla tekrarlıyor. Köroğlunun kol ve varyantlarında farklı farklı duşman şehirlerine yürüyüşler sakral arxetipn paradigmatik sıralarıdır ve kahramanın görevi toplumda harmoniyanın ebediliyini temin etmektir. Tetkikata esasen destanın Paris nüshası üzerinde bilim adamı destanın kollarını merkezinde duran arxetipleri, invariant modeli ortaya çıkarılmış, “Köroğlu” özetlerinin funksional – semantik yapısı bakımından paradigmatik sıralanmasını belirlemiştir (6, 109 - 118).

Genellikle E. Abbasov`un tatikatu daha çok semiotik önem taşımış ve “Köroğlu” destanında epik tefekkürün spesifikasını meydana çıkarılmasına hizmet etmiştir.

“Köroğlu” konusunda resenziya ve makale yazarı S. Rzasoy`un tetkikleri ise ritual – mitoloji (neomifoloji) okulun ve onun ritual - mitoloji nazariyesinin ananaelerini ve bakış açılarını kroğşnaslıkta farklılık arz ediyor. Bu konuyla ilgili yukarıda bahs ettiğimiz için bu konu üzerinde durmaycağız.

Son yıllar “Köroğlu” konusunda ilmi araştırmaların genel manzarasını oluşturmak gayreti gibi Azerbaycan Milli İlimler Akademisinde yayınlanan “Azerbaycan szli halk edebiyadına dair tetkikler” mecmuasının bir sayısını 29 kitap) “Köroğlu” destanına ihtah olunmasını söylemeliyiz. Bu ilmi mecmuada destanın poetikas ı, mitolojisi, tipolojisi, dili, yayını ve toplanma sorunları, tetkik tarihi ve b. Konusunda kanatleri oluşturmuş, 15 makale toplanmıştır. Makale yazarlarının çoğu (H. İsmayılov, M. Ceferli, F. Bayat, A. Halil, E. Abbasov, İ. Sadıkov ve b.) ilmi kanatlerinden ve “Köroğlu” konusunda eserlerden yukarıda bahs ettiğimizden burada Kamran Aliyev`in makalesi (7, 15 - 55) zerinde durmak istiyoruz K. Aliyev`in araştırma tipuine göre “estetik” yanaşma olarak adlandıra biliriz. Kırk sayfalık makalede yazar destanın metninde sık sık rastlanan “deli”,

“delikanlılık”, “deli nere”, “delisovluluk”, “deli gönül”, “deli aşık” gibi epitet, tayin ve karakterlerin epik semantikasını araştırmıştır. Yazarın araştırmasından şöyle kanaate geliyoruz ki, kahramanlık destanları halkın tefekkür tarzını, düşüncesini ve yaratıcı imkanlarını inikası değil aynı zamanda halkın etnosun fiziki gücünün göstergesidir. K. Aliyev bu konuda haklı olarak destanı halkın kendine inamını ifade eden kahramanın örneğinde aksettiren halk edebiyatı örneği olarak değerlendiriyor.

KAYNAKÇA

- 1.Короьлу. Назырлайан: И. Аббаслы, Б. Абдулла. Бакы: Лидер, 2005.
- 2.Короьлу. Топлайаны А. Небийев. Бакы: Нурлан, 2003.
- 3.Короьлу. Али Камали арşиви / Чапа щазырлайаны А. Шамил. Бакы: Нурлан, 2009.
- 4.Щаьыйев А. «Короьлу» дастанынын морфоложи структуру // «Елм вя щяйат» жур., №1, 1981, с. 23-25.
- 5.Halil A. «Koroğlu» destanının tatar-tobol versiyası// “Dədə Qorqud” jurnalı, Bakı, 2004, Sayı 4, s.136-151.
- 6.Аббасов Е. «Короьлу»: поетик системи ве структуру. Бакы: Нурлан, 2008.
- 7.Алийев К. «Короьлу» еросунун поетикасы // Азербайъан шифащи халг едябийатына dair tedkikler, XXIX kitab. Бакы: Нурлан, 2009, s.15-55.